

**Szakmai beszámoló a Nemzeti Kulturális Alap
Közgyűjtemények Kollégiuma 204108/01523 számú Évfordulók sodrásában, 1918, 1938,
1948, 1958, 1968 című konferencia megrendezéséről**

Budapest Főváros Levéltárában 2018. november 15-én a Levéltári Nap keretében került megrendezésre az **Évfordulók sodrásában: 1918, 1938, 1948, 1958, 1968** című tudományos konferencia, amelyen a szervező levéltár munkatársai mutatták be a felsorolt év- és sorsfordulókkal kapcsolatos kutatásaikat. A Levéltári Nap hagyományosan a Budapest egyesítésének évfordulójához (1873. november 17.) legközelebb eső csütörtökön kerül megrendezésre.

A rendezvényt Dr. Kenyeres István, Budapest Főváros Levéltárának főigazgatója és Dr. Szalay-Bobrovniczky Alexandra, Budapest humán főpolgármester-helyettese nyitotta meg, majd átadásra kerültek a Levéltár díjai. A Gárdonyi Albert-díj első fokozatát, a Gárdonyi Albert emlékérmét Dr. Rácz Attila főlevéltáros, főosztályvezető, a díj második fokozatát pedig Solyom Tibor üzemenviteli alkalmazott, általános karbantartó érdemelte ki. A Levéltár főigazgatója által 2017 decemberében alapított, így az első ízben kiosztott Varga László-díjat Dr. Simon Katalin kapta.

A díjkiosztókat követően kezdődő konferencia két ülészakán összesen tizenegy, a címben jelzett évfordulókhoz kapcsolódó előadás hangzott el. A délelőtti szekción Rácz Attila főlevéltáros, főosztályvezető elnökölt.

Az 1918-as eseményekkel foglalkozó blokk első előadója Perczel Olivér főlevéltáros volt, aki az *Őszirózsás Forradalom megélése Budapesten* című előadásában vizsgálta a Wekerle-kormány lemondása utáni időszakot, a budapesti eseményekre fókuszálva. Felelevenítette Károlyi Mihály miniszterelnök hatalomra jutásának éjszakáját, a köztudatban vértelennek nevezett forradalom fővárosi eseményeit korabeli újságok, naplók (Szöllösi Zsigmond, Füst Milán, Károlyi Mihály, József főherceg naplói és visszaemlékezései), mentőnaplók alapján. Ezek lótt sebekről, horzsolásokról, az alkoholtilalom ellenére részeg egyénekről számolnak be. Sok hír szólt még vasútfosztogatásokról, katonák közötti botos verekedésekről, egyéb rablásokról. A lapok csak Budapesten 20 halálos áldozatról adtak hírt: ezek alapján kijelenthető, hogy az őszirózsás forradalom jóindulattal sem nevezhető vértelennek.

A székesfőváros 1918 utáni városgazdálkodási helyzetével foglalkozott Sipos András főlevéltáros, főosztályvezető *Budapest külföldi kölcsöneinek rendezése az I. világháború után* című előadásában. A székesfőváros 1910–1914 között 300 millió korona értékű beruházási célú kölcsönt vett fel angol, francia, illetve legnagyobb volumenben 1914-ben német pénzintézetektől. A Nagy Háború kitörését követően az ellenséges oldalra került országok irányába természetesen megszűntek a törlesztő részletek kiutalásai is. A háború után a törlesztő összeg kifizetéséről a békeszerződés rendelkezett, viszont több probléma is felmerült: a korona árfolyamának zuhanása tetemes összeggé duzzasztotta a tartozásokat, és a törlesztés újrafelvételéhez szükséges összeg 1921/22-ben már a háborús hátralék figyelmen kívül hagyásával is meghaladta a városi költségvetés teljes nagyságrendjét. További nehézséget jelentett a „német kölcsön” hitelezőinek követelése is, akik az értékét veszített német márka

helyett más, értéktartó valutában követelték a további törlesztő részleteket. A székesfőváros 1920 végén kezdett tárgyalásokba a hitelezőkkel, viszont csak 1925-re sikerült megállapodni.

Fabó Beáta főlevéltáros egy különös, meg nem valósult templom tervéről és a megépítését sürgető mozgalomról beszélt *A Szentlélek temploma és Slachta Margit* című referátumában. Az előadó bemutatta Slachta személyiségét és életútját, határozott, irányításra alkalmas karakterét, a politikust – az első magyar nő volt a Nemzetgyűlésben – és a missziós nővért. Meggyőződése volt, hogy a Szentlélek tiszteletében való elmélyülés segíti az embereket, ezért igyekezett befolyását kihasználva minél szélesebb körben terjeszteni a Szentlélek kultuszát, és ehhez nélkülözhetetlennek tartotta egy hatalmas, méltó Szentlélek-templom megépítését. 1923-tól 1939-ig foglalkozott ennek megvalósításával: két alkalommal is járt az Amerikai Egyesült Államokban, megfelelő anyagi támogatást viszont ott nem tudott szerezni terveéhez. A 30-as években különösen aktív kampányba kezdett: Gömbös Gyula miniszterelnöktől szerette volna elkérni a budai Citadellát a templom építési helyének, támogatói pedig több tervet is készítettek (így Lechner Jenő, 1934; Margit főhercegnő, József nádor unokája, 1938). Slachta egy grandiózus, felhőkarcoló-kristálpalota típusú templomot szeretett volna emelni a székesfőváros egyik hegyén, és ebből annak ellenére sem volt hajlandó engedni, hogy sem anyagi, sem elvi támogatói nem voltak elegendőek. 1939 áprilisában Serédi Jusztinián esztergomi hercegprímás kijelentette, hogy Slachta Margitnak nincs jogosultsága efféle templom építéséért közbenjárni. 1941-ben egy 11. kerületi, Ulászló utcai bérház alagsorában rendezte be adományokból a Szentlélek kápolnát.

Brunner Attila *A Rumbach utcán túl – Az Ipar-udvar, Otto Wagner budapesti műve* című előadásában egy kevésbé ismert pesti Wagner-tervezte épület kalandos történetét mutatta be. A témaválasztást az építész halálának 100. évfordulója indokolta. Otto Wagner a modernista építészet nemzetközileg elismert előfutára volt, elméleti munkássága nemcsak Bécs városképének alakulására hatott erjesztően, de a 20. századi urbanisztikai gondolkodás alapjává is vált. Talán legfontosabb magyarországi műve, az 1872-ben befejezett pesti Rumbach utcai zsinagóga köztudott, más fővárosi épülete viszont a széles közönség számára nem ismert. Ilyen épület a Bajcsy Zsilinszky út és Ó utca sarkán álló ún. Ipar-udvar (1871–1872), amelyet Kallina Mórral együtt tervezett a tehetős dunántúli földbirtokos, Freystädler Antal számára. A megrendelő egyedülálló épületet képzelt el a – telekrendezési hiba miatt kétszer is megvásárolt – szabálytalan alakú telken. Az előadó részletesen bemutatta az épület stílusjegyeit, ami alapján kijelentette, hogy bár a közgondolkodás az Ipar-udvart csak Kallina Mór munkájaként tartja számon, az épület tervezésében Wagner is biztosan részt vett, és rajta hagyta kézjegyét. A Lotz Károly festményeivel díszített remekművet az 1950-es évektől kezdve többször átépítették, így az mára sajnos teljesen elveszítette eredeti arculatát.

A délutáni ülészak egy előre nem tervezett, ám annál maradandóbb mozzanattal kezdődött: Maléter Pál özvegye, Gyenes Judit személyesen tisztelte meg a konferenciát azzal a céllal, hogy bejelentsse: a Maléter család dokumentumait megőrzésre átadja Budapest Főváros Levéltárának.

Sarusi Kiss Béla főlevéltáros, főosztályvezető által elnökölt délutáni ülészak első referátumát Szokolczai Attila tartotta meg *1958 – a megtorlás éve* címmel. Az előadó a rendszerváltás óta az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékezetének és kultuszának „rosszul felépített házáat” próbálta meg lebontani: azt a kérdéskört vizsgálta, hogy az 1956-os magyar forradalmat és szabadságharcot követő megtorlás mennyire volt hosszabb, mértékét tekintve nagyobb volumenű, erőszakosabb és véresebb, mint más restaurációk, és ehhez spanyol polgárháborút és a chilei forradalmat követő eseményekkel vont párhuzamokat. Kiemelte, hogy a perek minden

esetben titkosak voltak, a vádlottak védelemmel nem élhettek, fiatalkorúakat – fiatal nőket is – minden esetben állítottak bíróság elé és halálos ítéletüket végre is hajtották. A hozott példáktól a magyar helyzet az előadó szerint abban tért el, hogy '56 után Magyarországon az egyéni múlt, hogy hajlandó volt-e szembe fordulni a forradalmi eszmékkel és Kádári rezsim mellé állni, vagy az együttműködést megtagadva a megtorlást választotta, ugyanis mindkét oldal szocialistának és demokratikus munkáshatalomnak mondta magát.

Az 1938-ben megrendezésre kerülő 34. Eucharisztikus Világkongresszussal és a Szent István emlékével foglalkozó blokkot Györgyi Csaba főlevéltáros nyitotta meg. *Az eucharisztia (dogma)történeti háttere* címmel átfogóan járta körbe az Eucharisztia (Oltáriszentség) fogalmát a szentírási alapoktól kezdve az ókeresztény alapokon át a 20. század elejéig. Az Oltáriszentség a katolikus és ortodox kereszténység egyik központi eleme, a hét szentség egyike, Jézus Krisztusnak a szent liturgián keresztül jelenvalóvá váló, valós jelenléte az Egyházban, amely élesen megkülönbözteti ezt a két közösséget a többi keresztény-keresztény csoporttól. Az előadó hangsúlyozta, hogy a külsőleg nagyon díszes és fényes kongresszus célja nem a külső ünnepek káprázata volt, hanem az, hogy „a külső megnyilatkozáson keresztül az eucharisztikus Krisztus Király tartsa diadalmenetét újból és újból a lelkekben,” erősítse a hitet az egyházban.

A dogmatörténeti bevezető után Csombor Erzsébet főlevéltáros magával a világegyházi jelentőségű eseménnyel foglalkozott. *A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus Budapesten, 1938* című előadásában bemutatta a százazreket megmozgató esemény mögött álló szervezőket és az előkészítés hosszú útját. Hangsúlyozta, hogy a kongresszus célja nem a gyakorló katolikusok bevonása, hanem a nem katolikusok és az egyházzal való kapcsolatukat már elvesztő egykori hívők megnyerése volt. Az esemény során számos hitbéli kérdéssel foglalkoztak, így például a szentségek fontosságával, az egyház megváltozott szerepével a világban: a 19. század végére a katolikus egyház a háttérbe szorult a megváltozott Európában, ezen a helyzeten is javítani szerették volna a szervezők. A résztvevők létszáma a világpolitikai helyzetnek köszönhetően nem az elvárások szerint alakult (a székesfőváros idegenforgalmi fellendülést várt a rendezvényre özönlő zarándokok miatt): a náci Németország és a Vatikán közötti konfliktus miatt Németországból és a frissen bekebelezett Ausztriából a Budapestre készülő tömegek számára meg lett tiltva a kongresszusi részvétel.

Németh Ágnes főlevéltáros *Az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus recepciója* című előadásában a Világkongresszust övező politikai és nem-katolikus felekezeti legkörét mutatta be korabeli megnyilatkozások és sajtóorgánumok alapján. A magyar- és az európai politikai légkört az általános feszültség jellemezte: az eseményt közvetlenül megelőzte az Anschluss, Csehszlovákia felosztásának előjelei már érezhetőek voltak, és éppen a kongresszus napjaiban tárgyalták az első zsidótörvényt. Érdekes volt megfigyelni a korabeli baloldali lapok tudósításait: a cikkek egyáltalán nem elmarasztalóak, sokkal inkább bulvár-jellegűek voltak, így például a hangosítást és a fényeket dicsérték. A protestáns felekezetek a rendezvényeken nem vettek részt, viszont nem is zavarták meg azokat, a Szent István-évhez kapcsolódó eseményekbe viszont a nemzeti egység jegyében ők is bekapcsolódtak. Az izraelita lapok a kongresszus nemzetösszetartó erejét méltatták, és összességében pozitívan nyilatkoztak róla.

Lukács Anikó főlevéltáros *Szent István-hét a Szent István-évben: Budapest, 1938* címmel az első királyunk halálának 900. évfordulójából megrendezett fővárosi eseményeket vette górcső alá. Lukács hangsúlyozta, hogy az 1920-as évektől kezdve a fővárosi idegenforgalmának minden évben egyik legkiemelkedőbb eseménye volt augusztus 20. ünneplése: ez 1926-tól ez ünnepi hétté

bővült azzal a szándékkal, hogy minél nagyobb tömegeket vonzzanak a Budapestre, a „vidék utazzon a fővárosba”. 1938-ban maga a kormányzó is elrendelte, hogy a főváros minél jobban igyekezzon emelni a Szent István-év fényét. A nyár folyamán a szórakozóhelyek hosszított nyitva tartással üzemeltek, a múzeumok a minél nagyobb tömegek bevonzásán dolgoztak, az Operát viszont nem sikerült megnyitni. Az egész ország területén már több hónappal korábban reklámozták az ünnepi hét eseményeit. A Szent Jobb-körmenet is fontos marketingszereppel bírt, minden mozzanatát pontosan megtervezték. Az állami vezetés folyamatosan követelte egy minél nagyobb és látványosabb tűzijáték megszervezését, ehhez jelentős anyagi segítséget viszont nem adtak. Az előadó a Szent István-év köré felépített marketing sikerességét illetően azt a választ adta, hogy – elsősorban a fentebb már taglalt feszült bel- és külpolitikai helyzet miatt – nem hozott kiugró turisztikai mutatókat, nagyjából az előző éves eredményeket tudták tartani.

Mautner Zoltán segédlevéltáros *1948-as változások az állatkert személyzeti állományában* című referátumában az országos belpolitikai viharokat és változásokat mutatta be egy egykor jelentős, de a második világháborúban jelentős károkat szenvedett intézmény, a Fővárosi Állat- és Növénykert esetén. 1948 tavaszán ugyanis Nádler Herbert, az Állatkert igazgatója 19 évi szolgálat után a nyugdíjba vonulás mellett döntött, így az intézmény vezetését Láng István igazgatóhelyettesként örökölte meg. Láng – mivel a cipésmesterséget otthagynva a kommunista párt színeiben vágott politikai karrierbe – nem rendelkezett sem állattani, sem kertészeti ismeretekkel, az intézményt kizárólag pártpolitikai szempontok szerint vezette. Beosztottjai így jellemezték: diktatórikus, hitleri módszerekkel dolgozik, nem ért semmihez és fenyegeti a munkásokat. Mivel az Állatkert jelentős anyagi terhet jelentett a főváros számára, ezért a polgármester jelentős létszámcsökkenést rendelt el: az így előállt kényes helyzetben a leépítés körüli vita lett a politikai csatározások legfőbb színtere, az elbocsájtások során nemhogy a szakmai, de gyakran még a pártpolitikai szempontok sem érvényesültek. Összegzésként némi iróniával kijelenthető, hogy Láng István volt az Állatkert Pelikán elvtársa.

A délutáni ülészak utolsó előadója Fehér Csaba főlevéltáros, főosztályvezetője volt. *A Prágai Tavasz elfojtása – Csehszlovákia lerohanása – a BRFK jelentések tükrében* című előadásában a fővárosban készült rendőrségi információs- és hangulatjelentéseket vizsgálta, miután a Varsói Szerződés öt tagállamának hadseregei – köztük Magyarország – 1968. augusztus 21-re virradóra átlépték a csehszlovák határt, hogy letörjék a Prágai Tavasz nevezett reformfolyamatokat. Az eseményeket először általános hírzárlat övezte, augusztus 22-én jelentek meg a „baráti segítségnyújtásról” szóló első hírek. Ezek, valamint a hírzárlat ellenére mégis átszivárgó hírfoszlányok meglepték a közvéleményt. Az első napokban a fővárosban jelentősebb gyalogos- és gépjárműforgalmat figyeltek meg, vizsgálták a Belvárost, a Nagykörút környékét, a Keleti- és Nyugati pályaudvarokat. Beszámoltak csoportos táska- és autórádiók hallgatásáról, a nagykövetségeknél felgyülemlett tumultusról, sokszoros zsír-, cukor- és lisztfelvásárlásról, az OTP-ből való háromszoros takaréketét-felvételről. A csehszlovák állampolgárokkal szemben megnőtt a bizalmatlanság, és a jelentések szerint a Royal Szálló külföldi vendégeinek nagy része távozott. Az előadó a jelentések tartalma alapján vizsgálta az augusztus 22. utáni időszakot és megállapította, hogy a jelentések az eseményeket követő 18. naptól kezdve kiüresedtek, a 22. naptól pedig meg is szűntek.

Az egynapos ülészak során elhangzó előadások jelentős kérdésköröket jártak körbe, a referátumok jelentős eredményeket hoztak, az előadók rátermettségéről és szakmai felkészültségéről adtak tanúbizonyságot.

Részletes program

- 9.30–10.00 Regisztráció
- 10.00–10.10 Erkel Ferenc Vegyeskar műsora
- 10.10–10.30 Köszöntők
- 10.30–11.00 A Gárdonyi-díj és a Varga László-díj ünnepélyes átadása

Délelőtti ülészak

Levezető elnök: Rácz Attila (főlevéltáros, főosztályvezető, BFL)

1918

- 11.00–11.20 Perczel Olivér (főlevéltáros, BFL): Az őszirózsás forradalom megélése Budapesten
- 11.20–11.40 Sipos András (főlevéltáros, főosztályvezető, BFL): Budapest kölcsöneinek rendezése az I. világháború után

1938

- 11.40–12.00 Fabó Beáta (főlevéltáros, BFL): A Szent Lélek temploma és Slachta Margit
- 12.00–12.20 Brunner Attila (levéltáros, BFL): A Rumbach utcán túl – Az Ipar-udvar, Otto Wagner budapesti műve
- 12.20–12.30 Vita
- 12.30–13.40 Ebédszünet

Délutáni ülészak

Levezető elnök: Sarusi Kiss Béla (főlevéltáros, főosztályvezető, BFL)

1958

- 13.40–14.00 Szakolczai Attila (főlevéltáros, BFL): 1958 – a megtorlás éve

1938

- 14.00–14.20 Györgyi Csaba (levéltáros, BFL): Az eucharisztia (dogma)történeti háttere

- 14.20–14.40 Csombor Erzsébet (főlevéltáros, BFL): A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus Budapesten, 1938
- 14.40–15.00 Vita
- 15.00–15.20 Kávészünet
- 15.20–15.40 Németh Ágnes (levéltáros, BFL): Az Eucharisztikus Világkongresszus recepciója
- 15.40–16.00 Lukács Anikó (főlevéltáros, BFL): Szent István-hét a Szent István-évben: Budapest, 1938

1948

- 16.00–16.20 Mautner Zoltán (segédlevéltáros, BFL): 1948-as változások az állatkert személyzeti állományában

1968

- 16.20–16.40 Fehér Csaba (főlevéltáros, főosztályvezető, BFL): A Prágai Tavasz elfojtása – Csehszlovákia lerohanása – a BRFK jelentések tükrében
- 16.40–17.00 Vita, a konferencia zárása
- 17.30 Vacsora

A konferenciáról az ujkor.hu oldalon jelent meg beszámoló:

<http://ujkor.hu/esemeny/evfordulok-sodrasaban-1918-1938-1948-1958-1968-konferencia>

A szakmai beszámoló elérhető:

<http://bparchiv.hu/statikus/palyazati-beszamolok>

<https://hungaricana.hu/hu/nka-palyazati-beszamolok/>

Budapest, 2018. december 12.

Fazekasné dr. Toma Katalin

Fazekasné dr. Toma Katalin

intézményi titkár

Válogatás a konferencián készült fotókból

